

Modul 1.

Čo je transhumancia

Školiace jednotky

1. Rôzne spôsoby presunu
2. Význam transhumácie
3. Pohľad späť

V rámci projektu TRANSFARM definujeme transhumanciu ako sezónny presun hospodárskych zvierat na dlhé vzdialenosti. Ak praktizujete transhumáciu, plánujete ju alebo sa o ňu zaujímate, vaša prax alebo záujem sú súčasťou európskeho prírodného a kultúrneho dedičstva! Tento vzdelávací modul poskytuje prehľad o rôznych spôsoboch praktizovania sezónneho pasenia vo vybraných európskych krajinách. Modul 1 sa zaoberá rôznymi spôsobmi, ako vykonávať transhumanciu, významom transhumancie a jej históriou.

1. Rôzne spôsoby vykonávať sezónne presuny

Mobilita

Mobilita je kľúčovou otázkou transhumácie. Presun sa začína na farme, kde sa hospodárske zvieratá počas zimy bežne zdržiavajú buď v stajniach, alebo vonku. Na jar alebo v lete sa presúva na pastviny vo väčšej vzdialenosti od farmy. Na jeseň alebo v zime sa dobytok vracia na farmu. V závislosti od vzdialenosti medzi farmou a pastvinami sa dĺžka presunu líši. Nórska dojnica Katharina Sparstadová potrebuje približne 2,5 hodiny na to, aby odprevadila dobytok na letné pastviny. Grécky farmár Rania Dimou potrebuje približne 6 hodín. Niektorí chovatelia presúvajú svoje hospodárske zvieratá nepretržite počas časti alebo celej pastevnej sezóny. Napríklad francúzsky farmár Pierre Pujos presúva dobytok zo svojej farmy v obilninárskej nížine na juhozápade Francúzska do Pyrenejív priebehu troch týždňov.

Fáza počas transhumácie. Foto: Pierre Pujos

Hospodárske zvieratá v pohybe. Foto: Rania Dimou

Farma, ktorú vlastní slovenská spoločnosť **Salaš Turček Agrotrade Group**, neustále presúva svoje hospodárske zvieratá medzi pastvinami počas celej pastevnej sezóny. So zavedením moderných spôsobov dopravy sa počet peších presunov hospodárskych zvierat znížil. Preprava hospodárskych zvierat dodávkou alebo prívosom šetrí čas a znižuje nebezpečenstvo nehôd, ale zároveň spôsobuje výdavky na prenájom vozidiel a pohonné hmoty. Grécky farmár **Demetrios Tsatsos** presúva svoje stádo do hôr pomocou vozidiel a pešo, keď sa vracia na svoju farmu. Tým znižuje výdavky. **Súhrnná správa** a **národné správy** poskytujú viac informácií o veľkej rozmanitosti modelov pohybu.

Hospodárske zvieratá

Najbežnejšími druhmi dobytká pri sezónnom pasení sú ovce, kozy a hovädzí dobytok. Používajú sa však aj iné druhy hospodárskych zvierat. Napríklad v **maďarských národných parkoch** pasú kone a v **Taliansku** osly prepravujú novorodené jahňatá. Mnohí praktizujúci transhumánny chov používajú tradičné miestne alebo regionálne plemená kvôli ich špecifickým vlastnostiam. Napríklad **plemeno ovieč** tarconnaise je robustné. Tradičné valašské plemeno ovieč je odolné a ľahko sa pohybuje v nerovnom teréne, zatiaľ čo francúzske ovce Lacaune produkujú viac mlieka a možno ich **dojiť dojacími strojmi**. Preto sú plemeno a druh, množstvo a kvalita produktu (produktov), ktoré môže praktický lekár dodať, úzko prepojené. Rozhodnutie pre konkrétny výrobok alebo zmena výrobku môže mať za následok zmenu plemien.

Napríklad grécky farmár **Demetrios Tsatsos**, ktorý dodáva mlieko spracovateľskému priemyslu, plánuje vymeniť svoje miestne plemená ovieč a kôz za produktívnejšie plemená. Nórsky farmár **Simen Løken** chce vyskúšať spracovanie časti kravského mlieka, ktoré produkuje. Preto môže zvýšiť počet kusov tradičného dobytká Dola, ktorého mlieko má dobré vlastnosti na výrobu syra. Počet kusov hospodárskych zvierat, ktoré sa zúčastňujú na sezónnom pasení, sa výrazne líši. Niektorí lekári chovajú len niekoľko zvierat, zatiaľ čo iní ich majú niekoľko tisíc. Nórska dojnica **Sina Joten Søndmør** má 3 dojnice a niekoľko mladých kôz. Grécky farmár **Ioannis Anthoulis** chová 3000 ovieč, 50 kôz a 200 kusov dobytká.

Novorodené jahňatá vo vreciach.
Foto: Marianna Fabbrioli

Stodola. Foto: Sina Joten Søndmør

Vertikálne, horizontálne a mestské

V podstate môže byť transhumácia vertikálna alebo horizontálna. Vertikálne presúvanie znamená, že dobytok sa presúva alebo prepravuje medzi nížinnými a horskými oblasťami. V lete sa dobytok zvyčajne zdržiava na vysočine alebo v horách. Vo vyšších nadmorských výškach sú drsnejšie klimatické podmienky a pastviny sa tam nachádzajú len v lete. Hospodárske zvieratá rakúskeho farmára **Hansa Künga** však zostávajú v horách počas zimy a leta, zatiaľ čo na jar a na jeseň sa pasú v nižších nadmorských výškach. Horizontálne presúvanie znamená, že k pohybu hospodárskych zvierat dochádza bez výrazných zmien nadmorskej výšky. Slovenský farmár **Mária Iván Tamáš** praktizuje takýto druh transhumácie so svojím stádom kôz.

Zvieratá pasúce sa v horách. Foto: Ioannis Dekolis

Pasienky v údolí potoka Turňa obklopené Silickou planinou.
Foto: Martina Slámová

Pastviny v ekologickom areáli Saint-Philippe de Meudon. Foto: Julie Martin

Mestské pasenie využíva zdroje pasienkov v mestských a prímestských oblastiach. Francúzske združenie *Bergeries en ville* sa zaoberá mestským pasením v parížskej aglomerácii. Jej hospodárske zvieratá spásajú napríklad verejné parky, trávniky a úhor. Rozdelenie transhumancie na vertikálnu, horizontálnu a mestskú pomáha lepšie pochopiť rôznorodosť postupov. V reálnom živote však môžu postupy patriť do viac ako jednej kategórie. Napríklad španielske družstvo *Los Apisquillos* presúva svoje hospodárske zvieratá na pastviny v blízkosti svojej farmy na severe Madridu. Keďže dobytok nepokrýva žiadnu významnú nadmorskú výšku, pohyb je horizontálny. Družstvo sa však presťahuje aj do parku Casa de Campo v Madride. Tento pohyb zahŕňa značnú nadmorskú výšku – vertikálna transhumácia – a družstvo využíva mestské pasienkové zdroje – mestská transhumácia.

Prítomnosť ľudí

Aby sa v projekte TRANSFARM dobytok považoval za sezónne pasenie, musia ho sprevádzať ľudia. Význam sprevádzania ľuďmi však môže zahŕňať celý rad postupov. Pastier môže zostať s dobytkom doslova po celý čas. Napríklad slovenská *farma Milko s.r.o.* má pastiera na plný úväzok. *Ioannis Anthoulis* veľké stádo zvierat je vždy pod prísnyim dohľadom pastierov. Nepretržitý pohyb alebo riziko útoku dravcov si môže vyžadovať takýto stály dohľad. Hospodárske zvieratá môžu byť pod dohľadom len časť času. Napríklad kozy *Kathrin Aslakbyovej* sa pasú na horských pastvinách bez sprievodu pastiera. Kathrin Aslakbyová dojí kozy na sezónnej farme, spracováva mlieko a stará sa o zvieratá. Napokon, pastier môže sprevádzať dobytok len pri jeho premiestňovaní medzi ohradenými pastvinami. Pre projekt TRANSFARM je tento pobyt spolu s hospodárskymi zvieratami príliš krátky na to, aby sa považoval za pobyt v sprievode ľudí. Napriek tomu sme zahrnuli prípadové štúdie, v ktorých sa pastieri zdržiavajú s hospodárskymi zvieratami len krátky čas; napríklad v prípade *pasenia národných parkov v Maďarsku* a *pasenia hrádzí v Nemecku*. Tieto prípadové štúdie zdôrazňujú, že sa vyskytujú rôzne praktiky a že je otázkou definície, čo presne sa považuje za transhumanciu.

Letné pastviny v Hautes-Pyrénées. Foto: Pierre Pujos.

Stádo oviec so strážnymi psami a pastierom, ktorý sa rozpráva s občanmi Madridu. Foto: Pablo Resco.

2. Význam transhumácie

Tovary a služby

Spoločnosť Transhumance poskytuje celý rad tovarov a služieb. Produkty, ako je mlieko a mäso, sa môžu konzumovať priamo, predávať na ďalšie spracovanie alebo spracovať u odborníka. Napríklad grécky farmár **Ioannis Anthoulis** predáva mlieko spracovateľskému priemyslu a spracováva ho na syr. Výrobky ako kožušina a vlna si vždy vyžadujú spracovanie. **Francúzsky Maison de la Transhumance** spolupracuje s továrňami v Taliansku a Nemecku, ktoré spracovávajú ovčiu vlnu na turistické oblečenie. Vlna bola v minulosti dôležitým výrobkom. Stratil však na hodnote. **Informačný list** o ovčej vlně poskytuje viac informácií o vlně a jej možnom využití. Okrem produkcie potravín sa pri sezónnom pasení zachováva biodiverzita a atraktivita krajiny.

Napríklad kozy **Mária Iván Tamáš** pomáhajú udržiavať krajinu slovenského národného parku a jeho chránené druhy rastlín. Spásanie **maďarských národných parkov** autochtónnymi plemenami slúži na ochranu biologicky rozmanitých pasienkov a zachovanie genetickej rozmanitosti tradičných plemien. Špecifickou službou transhumácie je prevencia pred požiarmi. Pasenie dobytká znižuje množstvo drevnatého rastlinného materiálu, čo znamená menej paliva pre potenciálne požiare. Napokon, transhumácia je bohatá na tradičné poznatky o využívaní miestnych zdrojov. Nórska mliekarka **Katharina Sparstadová** sa obzvlášť stará o to, aby tieto poznatky zostali živé a aby sa o nich dozvedeli napríklad školáci.

Mliekareň. Foto: súkromné

Pasenie kôz znižuje počet krčkov. Foto: Oliver Post

Vzdelávacie aktivity pre školy. Foto: Patrick Fabre

Dôvody praktických lekárov začať a pokračovať v transhumácii

Dôvody, prečo praktizujúci začínajú a pokračujú v transhumácii, sú rôzne a praktizujúci môže mať viacero dôvodov. Hospodárnosť je jedným z dôvodov prechodu na iné pastviny, ako napríklad pre gréckeho farmára **Ioannesa Dekolisa**. Francúzsky farmár **Pierre Pujos** môže počas trojtýždňového presunu kŕmiť svoje stádo bez toho, aby spotreboval svoje zdroje alebo zdroje letnej pastviny. Praktickí lekári môžu mať príjem z predaja výrobkov a služieb, z podporných programov alebo z platu. Ďalšou ekonomickou motiváciou pre sezónne pasenie môžu byť vysoké ceny za pastviny v blízkosti farmy. Napríklad nemecký farmár **Herbert Fleck** pasie značnú časť svojho mladého dobytká na **pastvinách nadácie Adlegg**. Vysoká cena prenájmu a nedostatok pôdy v jeho regióne si vyžadujú túto spoluprácu. Transhumancia si vyžaduje hlboké pochopenie prírodných procesov.

Praktikov môže motivovať skutočnosť, že ich spôsob výroby potravín je blízky prírode a využíva miestne a regionálne zdroje. Ich postupy udržiavajú tradície a "zapadajú" do krajiny. Napríklad nórška mliekarka **Kathrin Aslakby** sa zaoberá tým, ako môže vo svojej praxi využívať miestne zdroje a spájať tradíciu s inováciou. Formovanie transhumánnej krajiny vrátane jej biodiverzity motivuje aj odborníkov z praxe. Transhumance je spôsob života. Hoci je transhumácia ťažká práca, skutočnosť, že ju praktizujúci považujú za dobrý spôsob života, ich môže motivovať. V neposlednom rade je dôvodom na praktizovanie transhumácie aj vzdelávanie praktizujúcich. Napríklad **Domaine du Merle** je stredisko na vzdelávanie pastierov. Viac informácií o tom, prečo sa praktizujúci rozhodli pre transhumánnu prax, nájdete v ďalších **prípadových štúdiách**.

Pasenie na alúviu a príľahlých svahoch prispieva k zachovaniu charakteru údolia potoka Turňa. Foto: Martina Slámová

Sezónna farma a jej okolitá krajina. Foto: Silje Søndmør

Letná farma Olestolen a horská krajina. Foto: Kerstin Potthoff

3. Pohľad späť

Začiatok

Archeologické nálezy a historické dokumenty poskytujú informácie o tom, kedy sa v rôznych častiach Európy začalo s presúvaním pastvín. Skoré výskyty sezónneho pasenia sa v Európe líšia. Zdá sa, že v niektorých oblastiach sa prechodné pasenie vyvinulo so zavedením chovu dobytku v neolite. Archeologické nálezy z obdobia **okolo roku 5000 pred n. l.** dokumentujú napríklad existenciu formy sezónneho pasenia v juhofrancúzskych Alpách. Pozostatky oviec vo vysokohorských oblastiach južných Pyrenej, staré približne 7300 rokov, tiež dokazujú prítomnosť ľudí v ranom neolite. V Nórsku je sezónne poľnohospodárstvo doložené z doby železnej (500 pred n. l. – 1050 n. l.), ale mohlo byť zavedené už skôr. Na Slovensku sa pastierstvo objavilo s valašskou kolonizáciou až v roku 1200. Nemôžeme sa pýtať bývalých poľnohospodárov na to, odkiaľ získali vedomosti o transhumácii alebo na dôvody, prečo ju praktizujú. Možno bol presun zvierat medzi pastvinami a ich pasenie ich "prirodzeným" spôsobom chovu dobytku. Možno pastviny v blízkosti farmy nepokrývali potreby hospodárskych zvierat počas celého roka. Možno by sa niektoré pastviny nemohli využívať počas celého roka. Možno si dobytok vyžadoval neustály dohľad kvôli riziku útoku predátorov.

Vývojové trendy

V histórii Európy zaznamenal rozsah sezónneho presunu zvierat vzostupy a pády. Nasledujúce príklady období rastu ukazujú, že ich načasovanie sa môže v jednotlivých krajinách líšiť. V Grécku sa vytvorili rozsiahle pasienky a počas rímskeho obdobia (146 – 330 n. l.) a stredoveku (334 – 1453 n. l.) sa rozvinulo pasenie.

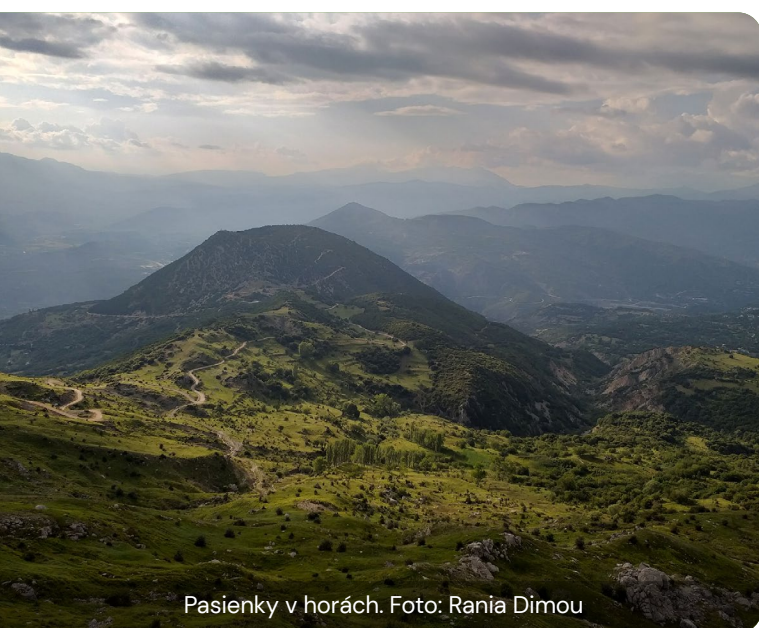

Kopcovitá horská pastierska krajina a farma Salaš Turček. Foto: Martina Slámová

Chov oviec merino v Španielsku bol najrozsiahlejší na konci stredoveku a na začiatku novoveku (stredovek: 410 – 1492 n. l., novovek: 1492 – 1814). V Uhorsku sa v 17. storočí rozšírilo pasenie. Vo Francúzsku dosiahlo pasenie oviec svoj vrchol začiatkom 19. storočia. Obdobia poklesu sa v jednotlivých krajinách líšili aj z hľadiska načasovania. K ústupu sezónneho pasenia však došlo od druhej polovice 20. storočia vo všetkých krajinách, a to aj napriek tomu, že v niektorých krajinách sa v poslednom čase prejavuje záujem o sezónne pasenie. Príčiny všetkých týchto zmien sú zložité a zahŕňajú také rôzne otázky, ako sú rozsiahle zmeny v národnom, európskom a dokonca globálnom hospodárstve, technologický rozvoj a spoločenské zmeny. Dôležitým faktorom sú aj politické rozhodnutia o spôsobe modernizácie poľnohospodárstva. Napríklad zvyšovanie efektívnosti poľnohospodárskej výroby prostredníctvom vyššej produktivity pasienkov a koncentrovaných krmív znížilo závislosť od extenzívnych pasienkov. Vysokoprodukčné plemená nemusia byť schopné pokryť svoje potreby ani spásaním týchto pasienkov.

Zimná farma. Foto: Rania Dimou

Pasienky v horách. Foto: Rania Dimou

Čo sa môžeme naučiť z histórie?

História transhumácie sa v jednotlivých krajinách líši a je náročné vyvodiť všeobecné závery o tom, čo nás história môže naučiť. Z histórie však možno vyvodiť aspoň dve jednoduché ponaučenia: 1. Zákony môžu podporovať alebo brzdiť sezónne presuny. Zákony ako vizigótsky zákon (410 n. l.) v Španielsku, ktorý zaručoval voľný prechod stád po verejných cestách, podporovali rozšírenie pasenia dobytkom. V severnom Taliansku zrušenie starodávneho práva na voľné spásanie súkromných polí po žatve v roku 1856 n. l. **spochybnilo sezónne pasenie**. 2. Odchod z vidieka spôsobuje nedostatok lekárov. História ukazuje, že napríklad Grécko aj Španielsko zažili odliv vidieckeho obyvateľstva, ktorý viedol k nedostatku odborníkov. Klesajúci počet praktizujúcich lekárov je stále jednou z hlavných výziev pre transhumánný chov vo všetkých

krajinách zahrnutých do **projektu TRANSFARM**. V priebehu histórie si praktizujúci transhumánni ľudia vytvorili rozsiahle znalosti o využívaní miestnych a regionálnych zdrojov. Pri využívaní prírodných zdrojov a vývoji svojich výrobkov preukázali veľkú kreativitu. Táto kreativita sa odráža aj v prípadových štúdiách, napríklad pokiaľ ide o **vítanie návštevníkov, priamy marketing, využívanie príležitostí v manažmente krajiny a poskytovanie vzdelávania v mestskom prostredí**. Proti silným silám, ktoré sú hnacou silou súčasného úpadku sezónneho pasenia, je možno kľúčová táto kreativita v kombinácii so spoločenskou a vládnu podporou.

Odporúčaná literatúra

Bele, B., Nielsen, V.K.S., Orejas, A., Ron, J.A. 2021. Nehmotné kultúrne dedičstvo transhumánnych krajín: ich úlohy a hodnoty – príklady z Nórska, Francúzska a Španielska. Transhumance. Príspevky z konferencie Medzinárodnej asociácie krajinnej archeológie, Newcastle upon Tyne, 2018.

Bindi, L. (ed.) 2022. Pasienkové spoločenstvá. Pastevectvo v pohybe a trenice o biokultúrne dedičstvo. DOI: doi.org/10.3167/9781800734753

Collis, J. R., Pearce, M., Nicolis, F. (eds.) 2016: Letné farmy: F.: Seasonal Exploitation of the Uplands from Prehistory to the Present (Sezónne využívanie vrchovín od praveku po súčasnosť).

Liechti, K., Biber, J. P. 2016: Pastevectvo v Európe: charakteristiky a výzvy vysokohorsko-nížinného pasenia. Revue Scientifique et Technique-Office International des Epizooties 35-2. DOI: doi.org/10.20506/rst.35.2.2541

Oteros-Rozas, E., Ontillera-Sánchez, R., Sanosa, P., Gómez-Baggethun, E. Reyes-Garcia, V. González, J. A. 2013. Tradičné ekologické znalosti medzi pastiermi, ktorí sa presúvajú za prácou dobytky, v stredomorskom Španielsku. Ekológia a spoločnosť 18-3. DOI: doi.org/10.5751/ES-05597-180333

